

НАУКОВІ ДИСКУСІЇ

УДК 330.3: 330.341.1: 338.45 (477)

В. М. ГЕЄЦЬ,
академік НАН України,
директор ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України"
(Київ)

БАР'ЄРИ НА ШЛЯХУ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОСТІ НА ІННОВАЦІЙНІЙ ОСНОВІ ТА МОЖЛИВОСТІ ЇХ ПОДОЛАННЯ *

Розглянуто сучасні бар'єри на шляху забезпечення успішної реалізації промислової політики інноваційної спрямованості в Україні, охарактеризовано наслідки їх впливу на стан справ в економіці в цілому і в промисловості зокрема, що дозволяє відповідно відпрацьовувати заходи щодо їх мінімізації. Проаналізовано можливість виникнення перепон на шляху оновлення промислових видів діяльності на інноваційній основі, а також розкрито роль держави, бізнесу, наукових і прикладних досліджень у подоланні негативних тенденцій, які уповільнюють або унеможливають економічний розвиток, за рахунок промислового сектору економіки.

Ключові слова: інноваційне оновлення, бар'єри, конкурентоспроможність, промислове лідерство, освітній рівень, іноземні інвестиції, асиметричність і симетричність, наука і наукові дослідження, витрати на науку, законодавча і нормативна база, висококваліфіковані кадри, технічні регламенти, технічне регулювання, інвестиційний клімат.

V. M. HEYETS,
Academician of the NAS of Ukraine,
Director of the Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine
(Kyiv)

BARRIERS ON A WAY OF DEVELOPMENT OF THE INDUSTRY ON THE INNOVATIVE BASIS AND POSSIBILITIES TO OVERCOME THEM

The modern barriers on the way to ensure a successful realization of the innovation-directed industrial policy in Ukraine are considered, and the consequences of their influence on the state of affairs in the economy on the whole and in the industry, in particular, are characterized. Respectively, this allows one to develop some methods aimed at their minimization. The possibility of the appearance of obstacles on the way to the renewal of industrial types of activity on the innovative basis is analyzed. The role of the state, business, and scientific and applied studies in the overcoming of negative tendencies that decelerate or make the economic development impossible is clarified at the expense of economy's industrial sector.

Keywords: innovative renewal, barriers, competitiveness, industrial leadership, educational level, foreign investments, asymmetry and symmetry, science and scientific studies, expenditures for science, legislative-normative basis, highly skilled personnel, technical regulations, technical control, investment climate.

Гець Валерій Михайлович (Heyets Valerii Mykhailovych) — e-mail: gvm@ief.org.ua.

* Матеріал публікується на продовження дискусії, започаткованої автором статтею "Інституціональна обумовленість інноваційних процесів у промисловому розвитку України" // Економіка України. — 2014. — № 12. — С. 4–19.

Стаття підготовлена за результатами досліджень за проектом НАН України "Основні проблеми та напрями інноваційного розвитку України у 2015–2020 рр."

У нашій попередній праці [1], присвяченій змісту промислової політики, спрямованій на оновлення промислових видів діяльності на інноваційній основі, ми виходили з доцільності взаємопов'язаних дій держави та бізнесу, які передбачають, перш за все, формування як ринкових, так і неринкових інституційних умов для її реалізації. Це сприятиме розвитку високотехнологічних видів діяльності, які, врешті-решт, дозволять заснувати конкурентоспроможні компанії навіть в умовах обмеженості національних та регіональних пріоритетів держави.

На шляху реалізації промислової політики інноваційного характеру як виду господарської діяльності існували та існують бар'єри, які можуть уповільнювати або унеможливити її успішне здійснення. Серед перепон на шляху зростання економіки виокремлюють такі:

- прискорене збільшення чисельності населення порівняно із змінами в національній економіці;
- брак робочої сили відповідної кваліфікації;
- інституційна недосконалість;
- застаріла технологія виробництва продукції та надання послуг;
- брак фінансових ресурсів для інвестицій;
- низький рівень конкурентоспроможності;
- процедури, які обмежують обсяг імпорту;
- засоби протекціонізму*.

Це далеко неповний перелік сучасних бар'єрів на шляху забезпечення успішної реалізації промислової політики інноваційного змісту, тому в цій статті ми виокремили ті, по яких, на наш погляд, з високою мірою ймовірності можна спрогнозувати наслідки і, відповідно, відпрацювати заходи з їх мінімізації.

Інноваційне оновлення промисловості в сучасній Україні в першу чергу обмежено можливостями фінансування як державою, так і бізнесом фундаментальних і прикладних досліджень, які забезпечують інновації, насамперед, у промисловості, що, за висновком Е. Мансфілда, є однією з основних умов економічного зростання на засадах підвищення конкурентоспроможності [3]. Разом з тим держава, обмежена у можливостях прямого фінансування фундаментальних академічних досліджень, виходячи з наявного консолідованого бюджету, надає досить значні (26,1 млрд. грн. за підсумками 2013 р.) податкові пільги, які призводять до втрат бюджету, оскільки процеси інноваційного оновлення не прискорюються. Водночас галузі української промисловості з високим рівнем використання сучасних технологій інноваційного характеру (зокрема, космічна, літако- і суднобудування, енергетика, машинобудування для агропромислового комплексу, легка промисловість) отримали всього 4,3% від цієї суми пільг. Серед них податкових пільг, що підтримували дослідження і розробки у видах промислової діяльності, фактично не було. При цьому така форма підтримки з боку держави, як субсидування, що справляє найбільш позитивний вплив на дослідження і розробки, практично не використовувалася. Хоча здійснювані у світі в цьому напрямі теоретичні розробки доводять, що стимулюючі інновації послаблюють фінансові обмеження, на які наражаються підприємства під час залучення зовнішнього фінансування для реалізації власних проектів**.

* Див. детальніше [2, с. 111].

** Див. детальніше [4].

Однією з ефективних умов розвитку промисловості країни на основі забезпечення інвестицій у технології, які визначатимуть майбутній розвиток України, є промислове лідерство держави. Сьогодні в результаті змін в економічній моделі країни промисловість продовжує втрачати базу для майбутнього розвитку, що є черговим істотним бар'єром на шляху інноваційного оновлення економіки. Так, якщо у 1991 р. в галузевій структурі валової доданої вартості питома вага промисловості становила 42,3%, у 1999 р. — 32,8%, то, за підсумками 2012 р., — всього 24,2%. При цьому питома вага обробної промисловості у структурі валової доданої вартості за видами діяльності в обсягу ВВП за 2012 р. склала всього 14,1%. Причина такого спаду і, відповідно, втрати українською промисловістю лідерства зумовлена, перш за все, руйнуванням її ресурсної бази, незважаючи на те, що у 2000–2012 рр. у вітчизняній економіці були періоди і суттєвого економічного піднесення (до 2008 р.), і значного погіршення ситуації (криза 2008–2009 рр.). Згідно з даними таблиці 1, як промисловість у цілому, так і переробна галузь зокрема, яка є найважливішою у збереженні промислового лідерства, що, за визначенням Єврокомісії, слугує однією з вихідних умов забезпечення збільшення інвестицій в технології майбутнього, скоротили свою питому вагу в структурі основних засобів у 2,6 раза, і вона далі продовжує знижуватися.

Таблиця 1

**Структура основних засобів за видами економічної діяльності
в Україні у 2000–2012 рр.**

Основні засоби	Роки				
	2000	2007	2009	2012	2013
Всього.....	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
у тому числі:					
промисловість.....	34,4	32,3	24,9	17,5	16,8
переробна промисловість...	19,3	17,9	15,7	7,4	5,8

(%)

* Розраховано за: Статистичний щорічник України за 2013 рік. — К., 2014. — С. 77; оперативні дані Державної служби статистики України.

Отже, є всі підстави стверджувати, що втрата промисловістю України лідерства навіть на фоні інших видів діяльності, вже не кажучи про лідерство в глобальному просторі, є важливим бар'єром, без подолання якого країна матиме серйозні труднощі на шляху ліквідації обмежень у модернізації економіки, формування технологічних проривів у майбутнє та посилення своєї конкурентоспроможності. Ще однією з перепон активізації інноваційних процесів у промисловості України, на нашу думку, є зменшення здатності населення до промислової діяльності як такої, перш за все, через недостатнє зростання рівня освіти, що, як добре відомо, є складовою забезпечення інноваційних проривів. Наявна статистика з цього питання свідчить про досить невтішні тенденції. Так, якщо у 2008 р. українські ВНЗ випускали 101,3 тис. молодших спеціалістів, бакалаврів, спеціалістів та магістрів, то вже у 2013 р. — всього 82,8 тис., що на 18,5 тис. менше. При цьому питома вага фахівців для промисловості серед усіх випускників за цей період також впала — з 19,3% до 17,1%, а це означає, що на фоні зниження ресурсного потенціалу промислового виробництва (основних засобів) нація послідовно рік у рік втрачає освітні навички до промислових видів діяльності, що формує ще один бар'єр та звужує можливості на шляху до інноваційного оновлення промисловості та економіки в цілому. Адже зниження рівня освіти

сприяє розвитку тенденції до гальмування інноваційної діяльності замість її прискорення. Підвищення ж рівня освіти, і в першу чергу – серед населення, яке здатне займатися промисловою діяльністю, має позитивний зв'язок з інноваціями, оскільки підготовка фахівців саме такого напрямку дозволяє генерувати інноваційні технології, використання яких забезпечує рівноправне партнерство з країнами – технологічними лідерами, а в окремих випадках і надає свої технології проривного характеру.

Подолання бар'єра, пов'язаного з падінням освітнього рівня фахівців інженерних спеціальностей, на фоні обмежених фінансових можливостей має відбуватися за рахунок переорієнтації на стратегічно важливі освітні кваліфікації, які є базовими для генерації технологій майбутнього. Це означає, що рух уперед повинен відбуватися за рахунок реструктуризації підготовки кадрів, серед яких загальнонавчаними напрямами є математика та інформатика, з одного боку, та біо- і нанотехнології – з іншого. Для прикладу: сьогодні наявний рівень математичної освіти та освіти у сфері інформатики дозволив активізувати в Україні діяльність з інформації та телекомунікацій, що дало змогу у 2012 р. довести валовий випуск з цього виду діяльності до 90,3 млрд. грн. *

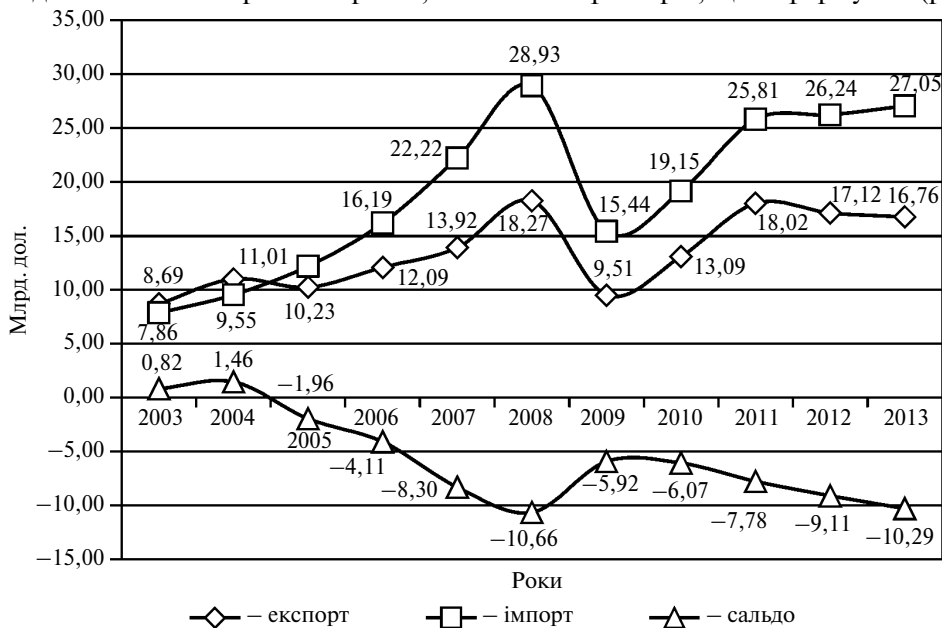
Як не дивно, але ми стали замішувати підготовку молоді з інженерних видів спеціальностей підготовкою фахівців у соціальних науках, бізнесі та праві. Так, питома вага підготовки в українських ВНЗ відповідних кадрів у 2008 р. становила 44,3%, а у 2013 р. дещо знизилася – до 42,3%, і це тоді, коли, наприклад, у Німеччині у структурі випускників 2012 р. на фахівців з суспільних наук, бізнесу та права припадало 27,8%, у Польщі – 39,7%, у Великобританії – 34,7%, у США – 39,1%. Що ж стосується спеціалістів з математики, статистики та комп'ютерних наук, то у Німеччині та Польщі у 2013 р. серед випускників їх було 7,3%, у Великобританії – 5,4%, у США – 3,6%. Отже, можна вважати, що процес необґрунтованого нарощування питомої ваги спеціалістів з суспільних наук, бізнесу та права став генеральною тенденцією, яка свідчить про стрімку втрату навичок в інженерії промислових видів зайнятості. І хоча автор зовсім не заперечує, а підтримує необхідність здобуття сучасною молоддю знань з гуманітарних основ життєдіяльності суспільства, але це має відбуватися не за рахунок скорочення підготовки кадрів з інженерно-технічних спеціальностей, які вкрай необхідні для ліквідації в тому числі й соціальних наслідків обмеження можливостей майбутнього поширення сучасних високотехнологічних видів промислової діяльності. При цьому такий спектр освітньої діяльності важливий у частині майбутнього розширення використання сучасних технологій за рахунок як національних розробок, так і запозичених завдяки іноземним інвестиціям.

Ми ще повернемося до можливих бар'єрів, що формуються на шляху розширення іноземних інвестицій, а тут вважаємо за доцільне звернути увагу на спектр їх використання у частині соціогуманізованих наслідків, оскільки вони можуть негативно впливати як на здоров'я людини та її репродуктивну функцію, так і на здатність природи до відновлення чи збереження навколишнього середовища. Розвиток і використання зазначених високих технологій ще не досягли рівня, коли їх розробкою та імплементацією може успішно займатися виключно бізнес (а в Україні його активність є досить обмеженою в багатьох, навіть традиційних на-

* Національні рахунки України за 2012 рік : стат. зб. – К. : Державна служба статистики України, 2014. – С. 41.

прямах), тому такий бар'єр повинен і може долатися за безпосередньої участі держави шляхом реструктуризації держзамовлення на фундаментальні дослідження та здійснення заходів регуляторного характеру. Це дозволить комерціалізувати діяльність у відповідних напрямках з використанням інституційних можливостей держави. Так, у практику в першу чергу промислових (хоча й не тільки) видів діяльності важливо запровадити технічні норми та регламенти, які стоять на порядку денному відповідно до підписаної Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Згідно з результатами аналізу, здійсненого в Інституті економіки та прогнозування НАН України, підписана угода містить цілий ряд переваг для українських товаровиробників з різних видів діяльності (табл. 2). Разом з тим паралельно є певні застереження щодо формування відповідних бар'єрів на шляху реалізації цих переваг і переходу на нові технічні регламенти, екологічні та фітосанітарні норми, які повинні прискорити процес інноваційного оновлення, в тому числі й української промисловості. При цьому ключову роль відіграє необхідність збільшення, перш за все, витрат, які дозволять імплементувати нові технічні регламенти та мінімізувати асиметричні ефекти у взаємній торгівлі України і країн ЄС.

Асиметрію як відсутність симетрії серед елементів зовнішньої торгівлі можна розглядати через співвідношення динаміки експорту, імпорту і, відповідно, змін сальдо зовнішньої торгівлі України, а також тих факторів, що їх формують (рис.).



Обсяги торгівлі між Україною та країнами ЄС у 2003–2013 рр.

З наведених даних випливає, що динаміка експорту та імпорту України до країн ЄС за загальними тенденціями хоча й характеризується односпрямованими тенденціями, але їх співвідношення є асиметричними, оскільки сальдо зовнішньої торгівлі за обома напрямками асиметричні і, що особливо важливо, під час зростання обсягів торгівлі значення від'ємного сальдо зростало, а під час спадів – знижувалося, але весь час залишалося від'ємним. Ключовим фактором такого зниження у 2008–2009 рр. була девальвація, ефект дії якої швидко зникає, а далі, з одного боку, проявляється тенденція, яка є результатом змін в обсягах і структурі зовнішньої торгівлі України і ЄС, а з іншого – на перший план виходять тех-

нологічні можливості як українських, так і європейських товаровиробників, які поки що є не на користь України.

Таблиця 2

Вплив Угоди про асоціацію між Україною та ЄС на окремі галузі економіки і товарні ринки *

Галузі економіки, товарні ринки	Переваги	Застереження
Сільське господарство	Усунуто несиметричність умов торгівлі між ЄС та Україною, яка посилилася після вступу України до СОТ. На ринку рослинництва перевагою стало введення квот на експорт до ЄС зернових за нульовою ставкою ввізного мита	Нарощування експорту вітчизняної сільськогосподарської продукції на ринках ЄС може стримуватися незначним обсягом імпорتنих тарифних квот ЄС для безмитного ввезення продукції з України і неспроможністю більшості вітчизняних виробників задовольнити технічні, санітарні та фітосанітарні вимоги
Чорна металургія	Скасовано мита на продукцію вітчизняних металовиробників	Необхідність збільшення витрат на зниження шкідливого впливу металургійного виробництва на навколишнє середовище
Машинобудування	Створено можливості для прискорення модернізації вітчизняного машинобудування завдяки використанню науково-технічних досягнень країн ЄС. Встановлено нульові ставки ввізного мита на інвестиційні види продукції машинобудування	Збереження відносно високих бар'єрів входження вітчизняних виробників на ринок ЄС, оскільки вітчизняне машинобудування перебуває на нижчому щаблі технологічного розвитку, ніж європейське
Деревообробна промисловість	Європейський ринок може стати найбільшим ринком збуту для продукції галузі	Існування ймовірності зростання імпорту продукції з високою доданою вартістю
Харчова промисловість	Знижено або скасовано тарифні ставки на промислові харчові продукти, що не охоплені тарифними квотами. Дозволено безмитний доступ у межах виділених тарифних квот на європейські ринки певних видів продукції	Небезпека послаблення конкурентних позицій вітчизняних підприємств харчової промисловості, особливо малих і середніх, унаслідок зростання конкуренції на внутрішньому ринку
Легка промисловість (одяг та взуття)	Встановлено нульові ставки ввізних мит на текстиль та одяг. Узгоджено адаптаційний період для вітчизняних виробників. Взуття імпортуватиметься в Україну без мита. Скасування мита не матиме суттєвого впливу на роботу вітчизняних підприємств. Немає спеціальних регламентів та стандартів	Ризик збільшення імпорту поношеного одягу внаслідок зниження ввізного мита. Ризик застосування окремими країнами СНД політично вмотивованих санкцій проти взуття українського виробництва

Закінчення таблиці

Енергетика	Імплементовано певні європейські директиви, спрямовані на зміну інституційного середовища на ринках електроенергії та природного газу, технологічної структури виробничих потужностей	Витрати на проекти з енергоефективності
Транспортна інфраструктура	Можливість імпорту нових технологій і технічних рішень для модернізації та технічного переоснащення рухомого складу та колійного господарства залізничного транспорту за умов науково-технічного співробітництва з країнами ЄС	На реформування залізничного транспорту України відводиться 8 років

* Згруповано автором.

Більш детальний аналіз структури зовнішньої торгівлі України та ЄС свідчить, що симетричними можна вважати такі групи товарів, як мінеральне паливо, нафта та продукти її перегонки, електричні машини. По решті товарних позицій, у тому числі й по товарах високотехнологічної промислової групи, зберігається асиметрія. В Україні зміни у сфері технічного регулювання, які можуть позитивно вплинути на ситуацію, просунулись, як свідчить аналіз, проведений в Інституті економіки та прогнозування НАН України, тільки у горизонтальному напрямі (рамкові технічні регламенти та інституційне забезпечення), де державі належить ініціатива, заснована в тому числі й на наданні фінансової і технічної допомоги з боку ЄС.

Водночас у вертикальному (галузевому) напрямі, де ініціатива повинна бути за підприємцями, перевага віддається збільшенню обсягів експорту до третіх країн замість вкладання коштів у розробку технічних регламентів та інвестицій у якісні зміни, хоча потенціал торгівлі є достатньо великим навіть для існуючих в Україні виробничих потужностей. Реалізувати наявний у торгівлі з країнами ЄС потенціал можна тільки в тісній кооперації між українськими та європейськими асоціаціями товаровиробників, а не між компаніями, які часто є конкурентами, за умови безпосередньої інституційної підтримки з боку держави та отримання відповідних грантів від країн-донорів і ЄС, оскільки існуюча збитковість української економіки у цілому і промисловості зокрема не дозволяє сподіватися на успіх навіть у середньостроковій перспективі. У цьому зв'язку з метою мінімізації цих бар'єрів постає завдання забезпечення інституційних умов, серед яких – зниження корупції та дерегуляція бізнесу для ефективних переговорів з країнами-донорами. Вихід на ринки ЄС можливий для компаній з іноземним (європейським) капіталом, але через воєнний конфлікт, нестабільність гривні та інші фактори європейські інвестиції мають тенденцію до згортання. Отже, найголовніше для України – відповідним чином забезпечити інституційні складові, які впливають на інвестиційний клімат.

Серед причин повільних змін у сфері технічного регулювання можна виокремити такі інституційні умови, які вимагають невідкладної реалізації:

– слабка поінформованість окремих товаровиробників і галузевих асоціацій щодо правил і процедур системи технічного регулювання ЄС з одночасною необхідністю розширення постійного діалогу між заінтересованими інституціями з українського боку і відповідними європейськими та міжнародними інституціями;

– відсутність гармонізованих стандартів України за базовими експортними групами промислової продукції (енергомашинобудування, залізничний транспорт, хімічна, будівельна і легка промисловість), які б також містили і європейські вимоги екодизайну;

– відсутність стимулів до застосування принципів добровільності в частині розробки і дотримання вимог національних технічних регламентів на противагу обов'язковому виконанню застарілих стандартів та специфікацій.

У цілому це означає, що недосконалість організаційного та інституційного забезпечення процесу гармонізації стандартів і технічних регламентів, що зумовлює повільні його темпи, вимагає їх перегляду, в тому числі й шляхом проведення спільних конференцій та круглих столів з питань технічного регулювання за участю галузевих асоціацій України та ЄС, а також відповідної роботи з підвищення кваліфікації певних спеціалістів. До того ж необхідно розширити перелік пріоритетів, переглянути і узгодити графіки розробки та гармонізації технічних регламентів для конкурентоспроможної продукції українських товаровиробників, які на даний час обмежені технічними бар'єрами доступу на ринки країн ЄС.

Щодо асиметрії у зовнішній торгівлі України та ЄС можна стверджувати, що вона є результатом низької конкурентоспроможності українських промислових виробництв і виступає істотним бар'єром на шляху їх інноваційного оновлення. Як свідчать уроки кризи 2008–2009 рр., частково її можна знизити за рахунок девальвації, яка зумовлює більш високу цінову конкурентоспроможність національних виробництв і зменшує її рівень для імпорту. Це означає, що завдяки формуванню іншої асиметрії, тобто асиметрії на валютних ринках, у результаті їх збалансування скорочується дефіцит зовнішньої торгівлі, що позитивно впливає на стан валютних резервів. Разом з тим спроба досягти таким шляхом балансу асиметрій, тобто симетрії, не можна вважати хорошим інструментом, оскільки він формує інші асиметрії, які, врешті-решт, знижують економічний потенціал країни через те, що девальвація посилює боргову залежність, погіршує рівень життя населення, що в черговий раз спостерігалось в Україні у 2014 р. Основним же шляхом подолання асиметрії у зовнішній торгівлі та зниження рівня залежності країни є мінімізація бар'єрів у розвитку промисловості за рахунок її інноваційного оновлення. Інновації, по-перше, є довгостроковими, а по-друге, формують асиметричність іншого характеру, але вже на користь країни, що їх реалізує. Як результат, асиметрію у зовнішній торгівлі, яка знижує її потенціал, можна і необхідно змінювати, досягаючи балансу асиметрії, формуючи асиметрію за рахунок інновацій. Це ключове завдання кожної національної держави, яка дбає про свою конкурентоспроможність. Таким чином, бар'єр низької конкурентоспроможності долається шляхом формування асиметричності за рахунок інновацій, які змінюють структуру, перш за все, промисловості, і в результаті виникає так званий баланс асиметрій.

Одним з ефективних способів подолання асиметрії у зовнішній торгівлі промисловими товарами між Україною та ЄС, отже, і зниження бар'єрів її розвитку довгострокового характеру, є можливість змінити ситуацію на краще шляхом пере-

говорів з метою переконання партнерів у доцільності перегляду умов торгівлі для певного зниження існуючого рівня асиметрії. Разом з тим торговельні правила вже давно встановлені країнами — членами ЄС, і змінювати їх ніхто не буде. Хіба що, як говорить досвід останнього року, можна добитися тимчасового успіху за рахунок відстрочення введення в дію основних змін, хоча при цьому необхідно виходити з того, що йдеться виключно про тимчасові заходи, оскільки таке перенесення запровадження нових умов торгівлі послаблює тиск на товаровиробників, які не завжди використовують надані можливості для реструктуризації відповідних видів діяльності. У цьому зв'язку важливо розуміти, яким чином можна досягти симетрії. Як відомо, "...симетрія стосується ситуацій залежності між відносною збалансованістю і незбалансованістю. Менш залежний статус може стати джерелом сили. Якщо дві сторони є взаємозалежними, але одна є менш залежною, ніж інша, менш залежна сторона має джерело сили доти, доки обидві цінують відносини взаємозалежності. Управління асиметріями взаємозалежності є важливим параметром економічної сили. Ідеальна асиметрія — досить рідкісне явище, тому більшість випадків економічної взаємозалежності зачіпають відносини потенціальної сили" [5, с. 109], у формуванні якої вкрай заінтересована держава, яка потерпає від асиметрії. Отже, "...для того, щоб визначити, чи приносить економічна взаємозалежність силу, слід подивитися на баланс асиметрій, а не просто на один бік рівності" [5, с. 110–111].

Як ми вже зазначали, "...асиметрія на валютних ринках є особливо важливим і дуже істотним аспектом економічної сили, оскільки вона лежить в основі широких систем торговельних і фінансових ринків" [5, с. 112]. Але вона не може бути довготривалою, особливо у країнах з маловідкритою економікою, якою є Україна.

У цьому зв'язку, як зазначає Дж. Най, важливо виходити з того, що "...маленькі держави часто можуть використовувати свою більш інтенсивну енергію, більшу зосередженість і більшу переконливість для подолання своєї відносної вразливості в асиметричних відносинах взаємозалежності" [5, с. 118], але для цього їм треба сконцентруватися на інтенсифікації енергії, хоча "...періодично лунають заклики до подібних планів Маршалла для розвитку багатьох менш розвинутих районів, але виникають дві з-поміж ряду проблем з такими закликами — масштаб найпершого плану і той факт, що європейські економіки були вже розвинутими і вимагали лише відновлення. Більше того, вони ефективно розпорядилися більшою частиною допомоги. Сьогодні економісти не погоджуються з тим, що існує чітка формула розвитку, або якщо вона існує, то допомога завжди є продуктивною. Насправді деякі заходять так далеко, що стверджують, що допомога може бути контрпродуктивною, створюючи звичку до залежності та призводячи до корупції" [5, с. 147].

Отже, допомога Україні, якщо й буде, не повинна сформувати у населення і держави звичку до залежності, що, за свідченням європейської практики, є можливим. Крім того, без подолання корупції вирішувати проблеми шляхом використання підходів "плану Маршалла", тобто одержати таку допомогу в необхідних масштабах, буде нереально. І врешті-решт, украй важливо при подоланні асиметрії у всіх відносинах самостійно добиватися результатів, які б говорили про підвищення власного рівня розвитку, реалізуючи для цього відповідну внутрішню політику, спрямовану на першочергове забезпечення розвитку промисловості на

інноваційній основі, на шляху до якого існують й інші бар'єри. Долаючи їх, слід пам'ятати, що мають місце як єдність, так і суперечності науково-технічної, інноваційної та промислової політики. У контексті їх єдності мова може і має вестися в напрямі забезпечення економічного та соціального розвитку завдяки результативності такого поєднання, а щодо протиріччя – дискусія розвивається, як правило, навколо використання механізмів реалізації тих видів політики, які можуть підтримуватись або самостійно бізнесом, або за допомогою цілеспрямованої політики держави. Вона має здійснювати науково-технічну та інноваційну діяльність для розвитку відповідних бізнесів, незважаючи на так звану державну промислово-політику, реалізація якої пов'язана:

- з обмеженістю ресурсів;
- з низькою ефективністю і не завжди прозорим використанням ресурсів;
- з труднощами визначення успішних у майбутньому ринкових пріоритетів промислової політики;
- з обтяжливими зобов'язаннями щодо підтримки традиційних видів діяльності, у збереженні яких держава заінтересована, оскільки в такому випадку підтримується рівень зайнятості, за який вона несе відповідальність;
- з прагненням держави, яка характеризується стабільністю, політичною спадкоємністю і відповідальністю, охопити довгостроковий період розвитку з метою підтримки безпеки й конкурентоспроможності країни;
- з можливістю узгодження багатоцільових інтересів розвитку окремих бізнесів виходячи з цілісного бачення майбутнього, здешевлення у такий спосіб витрат на перспективні НДДКР за рахунок ресурсів бізнесу і сприяння комерціалізації отриманих результатів, скорочення розриву в часі між отриманими результатами фундаментальної науки та їх використанням на практиці.

Серед суперечностей у науково-технічній, інноваційній і промисловій політиці також виокремлюється тимчасова неузгодженість стратегії держави у фінансуванні витрат на НДДКР. З одного боку, передбачається довгостроковий підхід, а з іншого – бізнес не може так довго чекати на результати у сфері інновацій, оскільки він орієнтований якщо не на короткострокову, то принаймні на середньострокову перспективу. Це призводить до неузгодженості цілей, отже, завдань і способів їх вирішення. Якщо держава фінансує НДДКР в академічній сфері і науку у ВНЗ, то бізнес оплачує розробки в системі власних НДІ, лабораторій або шляхом замовлень у наукових установах ВНЗ і академіях наук. Тим самим зв'язок між фундаментальними і прикладними дослідженнями, а також результативністю оцінки діяльності відповідних установ не є міцним і стабільним. У такому випадку науково-технічна та інноваційна політика не спрямована на досягнення успіхів у реалізації промислової політики і забезпечення реіндустріалізації промисловості на основі використання, насамперед, сучасних досягнень науки і техніки для модернізації традиційних для країни видів промислової діяльності. Частково ця суперечність усувається через державні програми інноваційного характеру, до яких залучено фундаментальну науку. Проте через обмеження перш за все ресурсів вона не охоплює всієї сукупності промислових видів діяльності, які є в країні. До того ж характерні для України різноманітні види промислової діяльності в частині інноваційної та промислової політики організаційно реалізуються різними міністерствами та відомствами: Міністерством освіти і науки України, Міністерством економічного розвитку і

торгівлі України, Міністерством енергетики та вугільної промисловості України, а також різними державними комітетами, які мають свою сферу впливу на промислові види діяльності, серед яких космічна діяльність, ядерна енергетика. Це наукомісткі галузі, які без фундаментальних розробок розвиватися практично не можуть.

Інноваційна та промислова політика крім суперечностей має і суттєву передумову для єдності, без якої довгостроковий успіх на ринку неможливий. Це прагнення різноманітних видів бізнесу до розширення діяльності на засадах використання так званих інститутів розвитку, завдяки яким інноваційна ідея матеріалізується в продукт, адже вона може порівняно швидко вичерпатися, тобто не мати довготривалого успіху, якщо діяльність не підкріплюватиметься постійним піклуванням про нарощування унікальних активів завдяки інвестиціям і компетентності та унікальності кадрів, які забезпечують інноваційний прорив, у тому числі постійно генерують інноваційну діяльність *. Власне, у цьому і виявляється єдність відповідних політик, оскільки завдяки, насамперед, інструментам саме промислової політики вдається створити сприятливий інвестиційний клімат, використання механізмів якого дозволить поєднати інновації та інвестиції — гарантію довгострокового успіху на ринку.

Зазначена нами сукупність обтяжливих обставин щодо реалізації державою проектів у частині виконання науково-технічних досліджень та інноваційних розробок має певні суперечності. Саме тому світова практика не дає однозначної відповіді щодо кращого досвіду їх організації. Якщо в країнах Південно-Східної Азії (Японії, Кореї, Китаї) співвідношення витрат бізнесу і держави на наукові дослідження та інноваційні розробки становить 3:1, то в США — лідері науково-технічного та інноваційного розвитку — 1,4:1. При цьому у світі досить багато країн, де співвідношення цих витрат є близьким до 1:1, але багато із зворотною залежністю. Наприклад, Росія — держава, що має ринок приватного акціонерного та венчурного капіталу, котрий, як повідомляють російські експерти, стрімко розвивається, — бере участь у фінансуванні інноваційної діяльності, виступаючи альтернативним фінансовим джерелом створення і розвитку високотехнологічних винаходів і, на відміну від європейських країн, не переживає падіння відповідних показників. Згідно з таким підходом, дане співвідношення витрат має пропорцію 1:2,5, тобто держава несе основну частину витрат на дослідження і розробки інноваційного характеру і тим самим мотивує до певного піднесення і ринок приватного акціонерного та венчурного капіталу, задіяного у фінансовому забезпеченні інноваційної діяльності.

Україна, перебуваючи в кризі, в економічному відношенні належить до країн, де воно становить 1:1. Отже, оскільки фінансові ресурси держави є обмеженими, гостро стоїть завдання підтримки інноваційного розвитку в першу чергу за рахунок приватного бізнесу, тобто ключовим питанням є збільшення фінансування інноваційної діяльності з боку підприємців, з наданням цьому процесу інституціонального наповнення у частині як регуляторної політики (зокрема, шляхом розширення можливостей для залучення фінансових ресурсів венчурного характеру), так і формування нових організацій інноваційного типу, які працюють у тому числі й на основах державно-приватного партнерства. Це дозволить подолати відставання України у цій сфері. Як один з ефективних

* Див. детальніше [6].

інструментів такого партнерства доцільно використовувати підходи, засновані на співфінансуванні вкладень у НДДКР і наданні податкових кредитів за витратами як на інноваційну діяльність, так і на дослідження та розробки. При цьому слід орієнтуватися на виробництво готової продукції з інноваційними характеристиками, яка матиме попит на ринку. У такий спосіб долаються суперечності та відповідні бар'єри між науково-технічною, інноваційною і промисловою політикою, оскільки все має спрямовуватися на задоволення попиту, а не на наукові дослідження, результатом яких буде науковий звіт або навіть отриманий патент на виготовлення продукції. Проте, якщо в цю роботу не будуть вкладені кошти бізнесу, для якого за допомогою інструментів промислової політики не будуть створені умови стимулювання (у тому числі й шляхом субсидування витрат на розвиток тих видів виробництва, в яких продукується більша додана вартість і, відповідно, вищою є продуктивність праці), то не варто очікувати фундаментальних змін у промисловості. Отже, і чергова промислова революція, і навіть реіндустріалізація, основний зміст якої полягає в проникненні у традиційні види промислової діяльності технологій, заснованих на цифровому виробництві, адитивних технологій, відбуватимуться без нашої участі.

Серед складових, які також можуть об'єднати науково-технічну, інноваційну та промислову політику і подолати їх існуючу організаційну невідповідність, тобто своєрідні бар'єри, важливо використати досвід інших країн, зокрема США. Наприклад, створити хоча б один-два центри наукових і науково-технічних досліджень, основним завданням яких був би вихід на передові світові рубежі у конструюванні та виробництві унікальних видів техніки (наприклад, для України це ракетні, авіаційні види). Сюди ж можуть долучитися і ті види діяльності, котрі перебувають у сфері інформаційно-комунікаційних технологій, які останнім часом завдяки фундаментальній математичній освіті, що формувалася десятиліттями, прискорено розвиваються.

До перелічених у сучасній економічній думці бар'єрів на шляху до успіху промислової політики можна додати такі:

- економічна та політична нестабільність;
- прагнення до міграції високоосвіченої молоді та науковців;
- низький рівень розвитку інноваційної інфраструктури і слабкість інститутів розвитку;
- відсутність розвинутої фінансової системи, здатної підтримати кредитування економіки, не говорячи вже про інновації з підвищеними ризиками;
- слабкі венчурні фонди і нерозвинута система регулювання їх діяльності;
- консервативна щодо інновацій система оподаткування.

Подолання всіх цих бар'єрів – предмет діяльності органів державної влади, яка шляхом формування законодавчої та нормативної бази має регулювати і створювати інвестиційно привабливе для інноваційної діяльності середовище та забезпечувати можливості для функціонування інноваційно орієнтованих бізнесів. Ще однією найважливішою функцією держави є створення альтернативних джерел фінансування інноваційних видів діяльності з огляду на те, що банки та інші кредитні установи не завжди охоче – і не тільки в Україні, а й у високорозвинутих країнах – кредитують інноваційно активний бізнес, який не має необхідної заставної бази.

Важливо також, щоб держава зосередилася на спрощенні регуляторної та дозвільної систем для започаткування інноваційних видів діяльності, оскільки перспектива, яка відкривається після підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, передбачає виконання взятих зобов'язань. З урахуванням того, що в ЄС вони надмірно зарегульовані, їх дотримання вимагає також значних трудових і фінансових ресурсів, які для малих і середніх інноваційних бізнесів є досить обмеженими. Тільки централізовано сконцентровані функції відповідного органу державної влади, швидше за все — міністерства, допоможуть подолати цей бар'єр.

Ще однією серйозною перешкодою для промислового розвитку на інноваційній основі є дефіцит висококваліфікованих кадрів, який завжди виникає, коли йдеться про забезпечення інновацій, навіть за умов наявності розвинутої сфери освіти, яка поки що збереглася в Україні, хоча і має, як ми вже зазначали, ряд досить істотних проблем щодо збереження і розширення можливостей населення займатися сучасними видами промислової діяльності. Крім того, в Україні мають місце, з одного боку, вплив кваліфікованої робочої сили за кордон, і ця тенденція внаслідок чергового здійснення задекларованих реформ може суттєво прискоритися, а з іншого — зменшення на фоні демографічних проблем кількості українців працездатного віку серед економічно активного населення. У динаміці цей процес характеризують такі показники: у 2000 р. — 21,2 млн. осіб, а у 2013 р. — 20,5 млн. осіб. Це означає, що за 2000–2013 рр. Україна втратила 700 тис. осіб економічно активного населення, яке до того ж і постаріло. За таких умов без підвищення кваліфікації робочої сили сучасним інноваціям буде важко проникнути у масове виробництво. До того ж проблема значно ускладнилася у зв'язку з бойовими діями на Сході України та масовим напливом біженців.

Нова хвиля технологічного піднесення вимагає високого рівня, насамперед, інженерно-технічних кадрів і представників робітничих професій, здатних виконувати роботу, яка відповідає вимогам нової індустріалізації промисловості за відповідними напрямками, характерними для економіки України. Оцінити масштаби такої потреби, у тому числі й часові, освітянська система самостійно не може, оскільки досвід останніх десятиліть показує, що величезна кількість підготовлених у системі вищої освіти України фахівців не працює за набутою спеціальністю, а шукає роботу в інших видах діяльності. Це говорить про нераціональне використання коштів, великою мірою — державних, а також про потенціально нижчу їх продуктивність та додаткові витрати на перекваліфікацію кадрів, що негативно впливає на конкурентоспроможність економіки України в цілому і є черговими серйозними бар'єрами на цьому шляху. Таким чином, уряду необхідно активізувати роботу з удосконалення підходів до формування у населення бажання здобути не тільки і не стільки професійну освіту як таку, а освіту, яка дозволить адаптуватися до високотехнологічного життя в майбутньому. При цьому необхідно виходити з того, яким буде попит на робочу силу через 10 років. У протилежному випадку буде неможливо уникнути дисбалансу ринку праці та освітніх послуг. Так, за результатами соціологічного опитування, найнижча частка працюючих за фахом — серед тих, хто здобув освіту за такими освітніми напрямками, як міжнародні відносини, фізико-математичні науки,

енергетика та енергетичне машинобудування, текстильна та легка промисловість, техніка та енергетика аграрного виробництва (табл. 3).

Таблиця 3

Частка молодих людей віком до 35 років, які працюють у тій галузі, за якою вони здобули освіту *

Галузі	%
Освіта, фізичне виховання, спорт.....	65,3
Культура, мистецтво.....	69,6
Гуманітарні науки.....	31,2
Соціально-політичні науки, міжнародні відносини.....	20,0
Журналістика та інформація.....	42,9
Право.....	53,5
Бізнес, економіка, менеджмент, адміністрування.....	53,3
Природничі науки.....	30,0
Фізико-математичні науки.....	28,6
Інформатика та обчислювальна техніка, автоматика та управління.....	48,9
Розробка корисних копалин.....	82,6
Металургія та матеріалознавство.....	76,7
Машинобудування та металообробка.....	54,3
Енергетика та енергетичне машинобудування.....	17,6
Електротехніка та електромеханіка.....	27,5
Електроніка, радіотехніка, радіоелектронні апарати та зв'язок.....	36,8
Морська техніка.....	50,0
Хімічна технологія та інженерія.....	66,7
Видавничо-поліграфічна справа.....	75,0
Текстильна та легка промисловість.....	21,2
Харчова промисловість та переробка сільськогосподарської продукції	40,8
Обробка деревини.....	47,1
Будівництво та архітектура.....	65,6
Транспорт і транспортна інфраструктура.....	70,7
Сільське господарство і лісівництво, рибне господарство.....	57,6
Техніка та енергетика аграрного виробництва.....	18,2
Ветеринарія.....	57,1
Охорона здоров'я (медицина, фармація).....	86,4
Соціальне забезпечення.....	63,6
Сфера обслуговування.....	80,8
Державне управління.....	75,0
Військові науки, національна безпека, безпека держкордону.....	86,7
Специфічні категорії.....	41,7

* За даними опитування “Формування економічної активності молоді України”, яке проводилося Українським інститутом соціальних досліджень ім. О. Яременка у серпні – вересні 2013 р. у 24 областях України, АР Крим та Києві.

Вузькоспеціалізовані фахівці, які здобули освіту у сферах медицини, розробки корисних копалин, військових наук, металургії та матеріалознавства, застосовують отримані знання переважно за спеціальністю. Результати опитувань домогосподарств щодо економічної активності свідчать про наявність дисбалансу між здобутою професією за дипломом та сферою прикладання праці. Так, за даними 2012 р., за отриманим фахом працювала лише третина зайнятих (табл. 4).

Статистика підтверджує дані соціологічних опитувань: найкраще використовуються знання, здобуті за “вузькою” спеціалізацією (медицина, освіта, технічні

науки). Решта фахівців працевлаштовуються в суміжних галузях, що веде до значних втрат через прорахунки у формуванні кваліфікованих кадрів.

Таблиця 4

Частка зайнятих, які працювали за отриманим фахом у 2012 р. *

Кваліфікаційні групи	%
Професіонали в галузі фізичних, математичних і технічних наук.....	86,4
Професіонали в галузі наук про життя та медичних наук.....	93,8
Викладачі.....	79,5
Інші професіонали.....	83,2
Технічні фахівці в галузі прикладних наук і техніки.....	59,8
Фахівці в галузі біології, агрономії та медицини.....	89,9
Молодші фахівці в галузі освіти.....	63,0
Інші фахівці.....	34,4
Службовці, пов'язані з інформацією.....	7,5
Службовці, що обслуговують клієнтів.....	7,0
Працівники, що надають персональні та захисні послуги.....	22,2

* Розраховано за даними бази опитувань домогосподарств щодо економічної активності Державної служби статистики України.

Таким чином, неузгодженості ринку освітніх послуг і ринку праці призводять до незатребуваності підготовлених фахівців, оскільки їхня спеціалізація не відповідає кваліфікаційним вимогам. В Україні не існує комплексного підходу до прогнозування потреб виробничої та невиробничої сфер у кваліфікованих кадрах і робітниках з урахуванням структури національної економіки (особливо у перспективі, через 5–10 років) і з огляду на очікувані зміни в результаті імплементації Угоди про вільну торгівлю з ЄС. Як говорить досвід східноєвропейських країн, їх зближення з ЄС суттєво змінило і структуру економіки, і структуру зайнятості, зумовивши масову міграцію фахівців і молоді за кордон, знизивши тим самим потенціал їх країн.

Розробка стратегії розвитку освіти має ґрунтуватися на адекватних прогнозних розрахунках розвитку ринку праці в освітньо-кваліфікаційному розрізі за оцінкою попиту на неї. Доцільно, щоб таке оцінювання сконцентрувалося в урядових установах і ВНЗ, які повинні генерувати прогнозну інформацію щодо перспектив інноваційного оновлення економіки за видами діяльності (зокрема, промисловими, де у період до 2030 р. очікуються реіндустріалізація та зміна технологічних укладів).

Дати оцінку потреб тих чи інших галузей у тих чи інших спеціалістах хоча б на середньострокову (а тим більше – на довгострокову) перспективу можуть тільки фахівці, здатні професійно оцінити перспективу розвитку наявного в Україні підприємництва, і особливо того, яке буде інноваційно активним у майбутньому. Це є надзвичайно важливим для дислокованого в Україні бізнесу, який у перспективі визначатиме її технологічне обличчя. Потенціально важливо також урахувати те, що частина підготовлених трудових ресурсів залишить Україну, як це було у Польщі, Латвії та ін., оскільки розвинуті країни ЄС мають суттєві обмеження особливо щодо трудового потенціалу. Саме тому проведення аналізу та прогнозу ринку праці, його структури і професійних вимог на середньо- і довгострокову перспективу має бути одним з основних функціональних обов'язків держави, і в першу чергу – того державного органу, який відповідатиме за промислову та інноваційну політику в співпраці з МОН.

Ще одним з ключових бар'єрів на шляху до успішності промислової та інноваційної політики в Україні є слабкість зв'язків між промисловістю та провідними науковими установами і ВНЗ, з урахуванням їх особливих відносин із зарубіжними центрами, які фінансують наукові дослідження в Україні. Участь останніх у фінансуванні таких досліджень сьогодні призводить до того, що експорт їх результатів за кордон значно перевищує їх імпорт, що для України означає втрату бюджетних коштів, оскільки початкове фінансування наукових розробок фундаментального характеру, як правило, було за Україною, а заінтересованість іноземних партнерів у результатах цих розробок та їх подальший експорт вимивали кошти держави. Використання отриманих результатів за кордоном означає формування в майбутньому конкурентів для українських підприємств, отже, і відставання в їх інноваційному оновленні. Саме тому для подолання цього бар'єра в частині опрацювання широкого спектра проблем взаємодії науки і бізнесу держава має стати третім партнером у цьому трикутнику – як це практикується в багатьох успішних в інноваційному відношенні країнах, які вдало долають бар'єри на шляху створення нормативно-правового підґрунтя для розширення інноваційної діяльності. Держава, формуючи відповідні фонди або беручи участь у їх створенні, одночасно виступає і інвестором, оскільки багато з можливих напрямів інноваційної діяльності на початкових стадіях не мають, через високу ризикованість, можливості бути започаткованими виключно ринком. Адже при розробці бізнес-ідеї виникає безліч труднощів на стадії реалізації саме через існуючі бар'єри, серед яких особливо виокремлюються інвестиційна непривабливість та висока ризикованість.

На увагу також заслуговує бар'єр на шляху інновацій, пов'язаний з необхідністю гармонізації регуляторної системи в частині технічного регулювання, особливо тих наукомістких видів діяльності інноваційного характеру, де виробляється або планується вироблятися продукція із застосуванням нових технологічних рішень, які виходять за рамки попередніх регламентів. Особливо це важливо для формування переваг у межах загальноєвропейського законодавства, з огляду на підписану Угоду про асоціацію між Україною та ЄС. Таким чином, інноваційно активним підприємствам через діяльність держави з гармонізації інноваційно спрямованого регуляторного середовища України та зовнішнього світу надаватиметься допомога у подоланні цього бар'єра. Так, для товарів, які перебувають поза цим середовищем, але повинні вільно рухатися, реалізовуватимуться заходи щодо забезпечення взаємного визнання вимог. Оскільки ці обмеження можуть стосуватися політики, безпеки, охорони здоров'я і навіть моралі, то саме вони здатні бути інструментом у боротьбі з конкурентами, і без втручання уряду розв'язати такі вузли проблем неможливо. З усього переліку проблемних питань з реалізації інноваційної та промислової політики важливо організувати з боку держави широку консультативну допомогу бізнесу, заінтересованому в таких видах діяльності. Це значно здешевить і прискорить його роботу, підвищивши тим самим його конкурентоспроможність.

Для успішної реалізації промислової та інноваційної діяльності в Україні немає широкого ринкового досвіду надання консалтингових послуг, особливо технологічної складової, тому з початку функцію технологічного консалтингу в частині розробки та реалізації нових продуктів на інноваційній основі доцільно покласти на спеціальний орган, який надаватиме відповідні консультації та

організовуватиме відповідні бізнеси, які пізніше з успіхом можна буде приватизувати. Сюди ж доцільно віднести і формування широкої мережі інженерних центрів як інститутів розвитку, що забезпечують інноваційну діяльність. Це скоротить витрати і мінімізує ризики втрат від невдало організованих бізнесів інноваційного характеру. Зрозуміло, що до таких інститутів розвитку та їх формувань належить інкубаторизація інноваційної діяльності, яку мав би здійснювати спеціальний державний орган. Попередні спроби кластеризації та інкубаторизації в Україні були не дуже вдалимими, тоді як у наших сусідів вони успішно діють як інститути розвитку, яким надається підтримка з боку держави. У такий спосіб держава надає цим інститутам можливість функціонувати в умовах так званих ринків вільного підприємництва, що широко використовуються не тільки в країнах, які швидко розвиваються (наприклад, Китаї), але й у високорозвинутих державах.

Поліпшення інвестиційного клімату і забезпечення успішності інноваційної та промислової політики вимагають зміни механізмів регулюючого впливу на бізнесову діяльність. Такі зміни повинні ґрунтуватися на результатах обговорення з представниками бізнесу нових нормативних актів з управління економічною активністю через дерегуляцію, що створить базу для узгодження інтересів держави і бізнесу в результаті їх діалогу. Відповідно, до заходів сучасної промислової політики, які суттєво впливають на інвестиційний клімат, належать процедури зниження імпортного мита на ті технологічні види промислового обладнання, які потрібні країні для швидкого переоснащення найважливіших галузей, здатних задовольнити внутрішній попит, здійснити імпортозаміщення і в кінцевому підсумку вийти на ринки інших країн. У цьому самому контексті можуть бути введені "канікули" за окремими складовими імпортного мита.

З метою підвищення конкуренції на внутрішньому ринку для окремих видів виробництв, особливо тих, що встигли переобладнатися або мають для цього власні ресурси, також здійснюють заходи з розширення допуску на внутрішній ринок конкурентоспроможних іноземних виробників, які створять додаткові стимули для розвитку національних виробництв.

Для тих секторів економіки, розвиток яких становить для країни інтерес, але в яких відсутнє для цього достатньо сильне технологічне забезпечення, часто запроваджують додаткові пільги з допуску іноземних конкурентоспроможних виробників на умовах, за якими надалі національні підприємці беруть участь у налагодженні випуску комплектуючих і, в міру розвитку цих видів діяльності, відбувається купівля або передача їм усього технологічного циклу.

Ще одним елементом промислової політики інноваційної спрямованості, що дозволяє долати бар'єри розвитку, є валютна політика, яка, з одного боку, підтримує конкурентоспроможність експорту, а з іншого — не пригнічує імпорту тих видів техніки і технологій, які є базовими для модернізації національних виробництв. Основою такої політики слугує секторальна оцінка цінової конкурентоспроможності із застосуванням відповідних оцінок курсу валюти, розроблена в Інституті економіки та прогнозування НАН України. У методиці використовується підхід, який враховує секторальні співвідношення цін і курсу національної валюти.

У сучасних умовах у межах промислової політики з чіткою інноваційною складовою держава здійснює часткову фінансову підтримку виокремлених і конкретно визначених національних пріоритетів, що забезпечують ті чи інші прориви в майбутнє. Крім того, для залучення приватних інвестицій одночасно створюється максимальна взаємодія держави і бізнесу для усунення бар'єрів, які перешкоджають прискореному розвитку економіки і соціальної сфери. Це означає, що промислова політика сучасного зразка – це узгодження інтересів держави і бізнесу з метою мінімізації недоліків як ринку, так і держави, адже вони добре відомі за умов нестабільності та низького рівня взаємної довіри. Такий шлях є найбільш раціональним, оскільки мінімізує централізоване підпорядкування за ієрархією за рахунок використання матричної організації системи реалізації промислової політики інноваційного характеру, в якій узгоджуються інтереси держави і бізнесу.

Поліпшення інвестиційного клімату в країні – одне з найважливіших сучасних завдань промислової політики. При цьому завдяки вжиттю відповідних заходів відбувається мінімізація бар'єрів, і ситуація навколо процесів входження на ринок і виходу з нього теж покращується. Ця діяльність має управлінський характер, тому вона повинна відповідно організаційно втілюватися і надавати постіндустріальне забезпечення, визнання якого підтверджується міжнародною практикою, рекомендованою урядам різних країн, у тому числі й Світовим банком [7]. Ці заходи реалізуються за загальновизнаними правилами, які включають функціональне наповнення згідно із законодавчою базою на всіх рівнях управління – від місцевого до загальнодержавного – з певною кадровою та інформаційною підтримкою. Особливістю функціонування таких організацій є значна автономія, але при цьому участь у забезпеченні їх діяльності високих посадових осіб країни та їх заснування при найвищих органах державної влади гарантують їм широкі повноваження, які дозволяють подолати відомчий опір бюрократії. Як приклад наведемо відомий досвід Мексики, яка з 1988 р. вирішує зазначені проблеми в частині дерегуляції та забезпечення взаємодії держави і бізнесу як елементів сучасної горизонтально організованої промислової політики і в результаті у 2000 р. прийшла до створення автономного агентства [8], відмовившись від подібного організаційного інституту, що функціонував у рамках міністерства торгівлі. Вихід на такий рівень організації відповідних управлінських дій був зумовлений, з одного боку, необхідністю розширення відповідальності та забезпечення дійових можливостей цієї організації, а з іншого – участю громадськості та залученням великого бізнесу. Тільки таке поєднання зрештою стало більш ефективним і забезпечило необхідний масштаб діяльності. З огляду на цей досвід, як і досвід інших країн, Україні необхідно розширювати сферу впливу вповноваженого органу з питань державно-приватного партнерства саме у цьому напрямі, здійснивши заміну відповідного положення *. Зміни повинні стосуватися двох напрямів: 1) перетворення державно-приватного партнерства України з інструменту реалізації різного роду проектів, насамперед інвестиційного призначення, на інструмент регуляторної політики із забезпечення інноваційно-інвестиційного розвитку всієї еко-

* Положення про Міністерство економічного розвитку і торгівлі України : Указ Президента України від 31.05.2011 р. № 634 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/634/2011>.

номіки; 2) забезпечення діалогу між бізнесом і державою щодо визначення шляхів подолання бар'єрів розвитку через мінімізацію провалів держави і бізнесу на основі організації їх діяльності за матричною схемою управління. Відповідним чином утворена організація, яка виконуватиме зазначені функції, повинна реалізовувати запропоновані малим і середнім бізнесом проекти через розширення їх участі на внутрішньому ринку, в тому числі й за імпортозаміщенням, а також на зовнішніх ринках шляхом нарощування експорту за тими видами діяльності, які здатні демонструвати швидке зростання. Тим самим діяльність такого роду організації забезпечує поліпшення бізнес-клімату в країні, насамперед у тих напрямках, які мають, з одного боку, інноваційну складову, а з іншого — досвід господарської діяльності, що знижує бар'єри на шляху розширення виробництва і реалізації продукції та водночас за рахунок швидкозростаючих бізнесів прискорює структурні перетворення в економіці. Так долаються бар'єри, насамперед, адміністративного характеру, а також інформаційні, що особливо важливо, адже ані малий, ані середній бізнес не здатні подолати їх самостійно як у частині формування доступної інфраструктури для забезпечення розвитку бізнесу (включаючи землевідведення і дозвіл на будівництво), так і у сфері екологічних і фітосанітарних норм, а також тих питань, які потребують підтримки у просуванні продукції на зовнішні ринки.

Авторитет таких організацій, як відомо, забезпечується за рахунок:

- прозорості;
- масової участі підприємців;
- залучення органів влади, у тому числі й регіональної;
- підконтрольності як суспільству, так і політичному керівництву країни;
- узгодженості діяльності сторін, що беруть участь в інвестиційно-інноваційному розвитку, замість адміністративного тиску у випадку, коли такого роду діяльність функціонально зосереджена в міністерстві або відомстві;
- підготовки нормативної бази для роботи інвесторів і механізмів підтримки їхньої інвестиційно-інноваційної діяльності;
- відповідальності за поліпшення інвестиційного клімату;
- спеціалізації організаційної діяльності на залученні інвестицій;
- формування "єдиного вікна" за стандартами для узгодження та супроводження інвестиційних проектів.

Розвиваючи інструменти промислової політики із стійкими ознаками інноваційності на основі діалогу між владою і бізнесом щодо Стратегії інноваційного розвитку України до 2020 р., необхідно створити Національну раду, відповідальну за правове забезпечення інноваційного та підприємницького аспектів промислової політики на основі пошуку рішень за участю влади, бізнесу і громадськості, із залученням експертів, учених, політичних діячів. Це дозволить мінімізувати адміністративну монополію і приймати рішення з одночасним моніторингом підприємницького та інноваційного клімату як на галузевому, так і на регіональному рівнях. Без такого діалогу поліпшити інституційну спроможність державних органів влади і приватного сектору в плані інноваційного спрямування їх діяльності неможливо через низький рівень міжособистісної довіри, довіри громадян до органів державної влади, громадських та політичних організацій, несформованість ідеології партнерства в суспільстві, недостатнє кадрове

забезпечення центральних і регіональних органів влади. У результаті такої бездіяльності постійно знижується і технологічна здатність української економіки до адаптації та використання технологій для підвищення ефективності та сприяння інноваціям (табл. 5).

Таблиця 5

Рейтинг України за інноваційними складовими серед інших країн світу*

Показники	Рейтинг	
	2008–2009 рр. (серед 134 країн)	2013–2014 рр. (серед 148 країн)
Технологічна готовність	65 (3,4 бала)	94 (3,3 бала)
наявність новітніх технологій.....	82	106
освоєння технологій фірмами.....	80	100
прямі іноземні технології та технологічний трансферт.....	100	131
інтернет-користувачі (в розрахунку на 100 осіб).....	62	71
кількість абонентів широкоплатформового доступу до Інтернету (в розрахунку на 100 осіб).....	68	84
Складові індексу інноваційності	52 (3,4 бала)	93 (3,3 бала)
здатність до інновацій.....	31	100
якість наукових установ.....	48	69
витрати компаній на дослідження і розвиток.....	52	112
співробітництво університетів та промисловості у сфері досліджень та розробок.....	49	77
державні закупівлі технологічної продукції.....	112**	118
наявність інженерів та вчених.....	54	46
кількість патентів, отриманих за процедурою Договору про патентну кооперацію (на 1 млн. осіб)...	71***	52

* Наведено за [9].

** Дані за 2010–2011 рр. (серед 139 країн).

*** Дані за 2011–2012 рр. (серед 142 країн).

Подолання негативних тенденцій щодо піднесення рівня інвестиційного клімату в Україні шляхом поліпшення її рейтингів як за складовими технічної готовності, так і за субіндексом інновацій (серед них – кількість патентів на 1 млн. населення, наявність інженерів, урядові закупівлі високотехнологічних продуктів, співробітництво “наука – виробництво”, витрати компаній на НДДКР, якість науково-дослідних установ, здатність до інновацій) вимагає, з одного боку, збільшення витрат на науку і нові технології до рівня, визнаного у світі оптимальним для країн, які є успішними у цьому відношенні (2–2,5% ВВП), а з іншого – змін в організації науково-дослідної, дослідно-конструкторської та, відповідно, освітньої діяльності, що включає створення можливостей для підвищення творчої активності як працюючих, так і студентів. У свою чергу, формування таких можливостей у населення має спиратися на діяльність відповідних інститутів соціалізації, які зберігають і розвивають цінності українського соціуму, сприяють розширенню здатності населення до самореалізації на засадах самовираження та готовності до співпраці. І це на відміну від домінуючих настроїв щодо покладання такого роду відповідальності на державу, яка має нести на собі певне навантаження як із здобуття громадянами освіти, так і з їх працевлаштування. Замість цього слід розвивати суспільні засади, зорієнтовані, з одного боку, на ініціювання індивідуальної діяльності людей, а з іншого – на взаємну довіру, без якої є неможливим просування соці-

ально-економічних трансформацій відповідно до викликів, які стоять на шляху забезпечення сучасного розвитку. Поряд з необхідними перетвореннями у суспільному житті, у світі має місце і чергова промислова революція, яка вимагає організаційного втілення потрібних змін у промисловій політиці інноваційного зразка та системі управління. Але це вже предмет окремої публікації, яку автор планує підготувати.

Список використаної літератури

1. *Геєць В.М.* Інституційна обумовленість інноваційних процесів у промисловому розвитку України // *Економіка України*. — 2014. — № 12. — С. 4–19.
2. Універсальний словник-енциклопедія: УСЕ ; [голова ред. ради М. Попович]. — 3-тє вид., перероб. і доп. — К. : Всеуви́то, Новий друк, 2003. — VII + 1414 с.
3. *Mansfield E.* Academic research and industrial innovation: An update of empirical finding // *Research Policy*. — 1998. — Vol. 26. — № 7-8. — P. 773–776.
4. Політика та інструменти стимулювання інноваційно-технологічного розвитку промисловості: досвід окремих країн світу : аналітичні матеріали Інституту економіки та прогнозування НАН України ; [за ред. І. Єгорова]. — К., 2014.
5. *Най Дж.* Будущее власти ; [пер. с англ.]. — М. : АСТ, 2014. — 448 с.
6. *Полунин Ю., Юданов А.* Средний бизнес и консервативные экономические ценности // *Эксперт*. — 2014. — № 26. — С. 13–21.
7. *Kikeri, S., Kenyon T., Palmade V.* Reforming the Investment Climate: Lessons for Practitioners // *World Bank Policy Research Working Paper*. — 2006. — № 3986.
8. *Salas F., Kikeri S.* Regulatory Reform Institution Building: Lessons from Mexico // *Public Policy for the Private Sector* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://siteresources.worldbank.org/EXTFINANCIALSECTORResources/282884-1303327122200/282salas.pdf>.
9. *Schwab K., Xavier S.-i-M.* The global competitiveness report 2013–2014. — Geneva : World Economic Forum, 2013. — 553 p. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2013-14.pdf.

References

1. *Heyets V.M.* *Instytutsiina obumovlenist' innovatsiinykh protsesiv u promyslovomu rozvytku Ukrainy* [Institutional conditionality of innovative processes in Ukraine's industrial development]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2014, No. 12, pp. 4–19 [in Ukrainian].
2. *Universal'nyi Slovnyk-Entsyklopediya* [Universal Dictionary-Encyclopedia], edited by M. Popovych. Kyiv, Vseuvyto, Novyi Druk, 2003 [in Ukrainian].
3. *Mansfield E.* Academic research and industrial innovation: An update of empirical finding. *Research Policy*, 1998, Vol. 26, Nos. 7-8, pp. 773–776.
4. *Polityka ta Instrumenty Stymulyuvannya Innovatsiino-Tekhnologichnogo Rozvytku Promyslovosti: Dosvid Okremykh Krain Svit* [Policy and Tools to Stimulate the Innovative-Technological Development of the Industry: Experience of Separate Countries of the World], edited by I. Egorov. Kyiv, Inst. for Econ. and Forecast. of the NASU, 2014 [in Ukrainian].

5. Nye J. *Budushchee Vlasti* [The Future of Power]. Moscow, AST, 2014 [in Russian].
6. Polunin Yu., Yudanov A. *Srednii biznes i konservativnye ekonomicheskie tsennosti* [Middle-sized business and conservative economic values]. *Ekspert – Expert*, 2014, No. 26, pp. 13–21 [in Russian].
7. Kikeri S., Kenyon T., Palmade V. Reforming the investment climate: Lessons for practitioners. World Bank Policy Research Working Paper, 2006, No. 3986.
8. Salas F., Kikeri S. Regulatory reform institution building: Lessons from Mexico, in: *Public Policy for the Private Sector*, available at: <http://siteresources.worldbank.org/EXTFINANCIALSECTOR/Resources/282884-1303327122200/282salas.pdf>.
9. Schwab K., Xavier S.-i-M. The global competitiveness report 2013–2014. Geneva, World Economic Forum, 2013, available at: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2013-14.pdf.

Стаття надійшла до редакції 25 грудня 2014 р.
